

PEDAGOGIKA FANINING ILMIY TADQIQOT METODLARI

Begdullaeva Dilnaz

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika fakulteti

1-M kurs student

Annotatsiya. Ushbu maqolamda pedagogika fani, pedagogikaning asosiy funksiyasi, ilmiy tadqiqot metodlar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, pedagogika fanining ilmiy tadqiqot metodlari va uning turlariga alohida to'xtalib o'tilib, ularni amalda qanday qilib qo'llash bo'yicha tavsiyalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, tarbiya, ilm-fan, ta'lim, ilmiy tadqiqot metodlar, psixologiya, sotsiologiya, fiziologiya, matematika, pedagogic kuzatish, suhbat, eksperiment, anketa.

Insonni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash xalqimizning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o'rgatish ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun-qoidalarini muttasil izlaganlar. Bu esa pedagogika fanining maydonga kelishiga sabab bo'lgan. Chunki, insonning ma'rifatli bo'lishi va ma'naviy komillikka erishishi pedagogika fanining yetakchiligida amalga oshiriladi. Ma'lumki, mamlakatimiz taraqqiyoti va kelajagi ta'lim-tarbiya sohasidagi sifat o'zgarishlari qilib yuqori samaradorlikka erishishga, ularning jahon ta'limi talablari bilan mosligi va amaliy hayotdagi o'rnini qay darajada topayotganligiga bog'liq.

Pedagogika - tarbiyaning umumiy qonuniyatlari haqidagi fandır. Pedagogika - yunoncha, pais - bola, agogos - yetaklash - bola yetaklovchi ma'nosini anglatadi. Insonlarning ma'rifiy va ma'naviy barkamollikka munosabatlarning o'zgarib borishi natijasida pedagogika (bolani to'g'ri hayotga boshlash san'ati) fani xalq orasida o'z mavqeyiga ega bo'ldi. Shu tariqa insonni tarbiyalovchi fan sifatida pedagogika dunyoviy fanlar tizimi qatoridan alohida o'rin egalladi. Inson tarbiyasi haqidagi fikrlar, g'oyalar, qarashlar, qoidalar, qonunlar dastlab qissalarda, pandnomalarda, qadriyatnomalarda, yozma yodgorliklarda, xalq og'zaki ijodida, ilohiy va muqaddas kitoblarda asoslab berilgan bo'lsa, keyinchalik mustaqil fan tarzida o'z mavqeyini mustahkamladi. Pedagogika - hayot ilm-fan, doimo rivojlanayotgan va bir vaqtning o'zida asosiy. uning mavjudligi davomida uning ta'lim va jamiyat tarbiya jarayoni, uning rivojlanishi, har bir alohida bosqichi dolzarb talablariga ega. Bundan tashqari, jahon, ob'ektiv voqelikning qonunlar, shuningdek, pedagogik usullar yordamida tez-tez o'rganib anglaymiz.

Shuningdek, pedagogika - tarbiya haqidagi ta'limot, tarbiyalash san'ati, tarbiya insonni shakllantirishga qaratilgan muayyan tizimli faoliyat hamda ta'lim-

tarbiyaning mazmuni, shakli va metodlari haqidagi fan. Ya'niy tarbiya va ta'lim sohasiga tegishli bilimlar yig'indisi. Shaxsni tarbiyalash, o'qitish va shakllantirish pedagogikaning asosiy funksiyasi hisoblanadi. Shaxsni tarbiyalash pedagogikadagi asosiy tushuncha sanalib, oila va jamiyatning barkamol shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyatini anglatadi. Tarbiya yordamida inson shaxsining ma'naviy jihatlari qaror toptirish ko'zda tutiladi. Insonlar orasida yashash, hayotda turmush kechirish va faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisini o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat o'qitish tushunchasini ifoda etadi.

Harbir fanning o'z tadqiqot metodlari bo'lganidek, pedagogika fanining ham o'z tadqiqot metodlari mavjud. Ilmiy va pedagogik usullari tadqiqotlar - bu shu fanning maxsus yo'llari, usullari va bir butun sifatida qabul dunyo ilmiy o'rganish, vositalari va imkon tadqiqotchi tomonidan duch muammoni hal qilish hisoblanadi. Pedagogika o'z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik hodisa hamda jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan metodlari bilan o'rganadi. Shu ma'noda pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari deganimizda yosh avlodni tarbiyalash, bilim berish va o'qitishning real jarayonlariga xos bo'lmagan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish metodlari, uslublari hamda vositalari majmuini tushunamiz. Pedagogika o'qitish, bilim berish, tarbiyalash jarayonlarini va ularning mohiyatini quyidagicha o'rganishni nazarda tutadi:

1) ularning umumiy aloqasi, bir-birini taqozo etishi hamda o'zaro ta'sir jarayonida bolalarni o'qitish, tarbiyalash, fan, madaniyat, axloq va san'at, ta'lim-tarbiyaning qayerda amalga oshirilishidan qat'iy nazar uzviy aloqada bo'lishi;

2) ularning to'xtovsiz harakati, o'zgarishi va taraqqiy etish jarayonida vujudga keladigan o'qitish hamda tarbiyalash vazifalari, metodlarining o'zgarishi, hamma bolalarni bir xil andozada o'qitish va tarbiyalash mumkin emasligi;

3) bolalarning o'sishida ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, aqliy va xulqiy faoliyat, so'z va ish birligi mezonlariga tayanish;

4) bolalar kamolotiga ta'sir etuvchi an'ana, urf-odatlar, ular eskilik bilan yangilik, o'rtasida yuz beradigan nizolarni hisobga olish, o'zaro tanqid va hokazo.

Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari qanchalik mukammal, aqlga muvofiq, to'g'ri tanlansa ta'lim-tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanib, pedagogika fani ham boyib boradi. Pedagogik tadqiqot metodlari — bu ilmiy nazariyalarni qurilishi, bog'liqliklari, munosabatlari, qonuniy aloqalarini o'rnatish maqsadida ilmiy ma'lumotlarni olish yo'llaridir. Pedagogikada psixologiya, sotsiologiya, fiziologiya, matematika fanlaridan kirib kelgan metodlardan tashqari pedagogikaning o'zini metodlari ham keng qo'llaniladi. Biz pedagogikani ilmiy tadqiqot metodlari deganda, yosh avlodni ta'limi, tarbiyasi, rivojlanishi jarayonlariga

xos bo'lgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish hamda ular to'g'risidagi ma'lumotlarni olish yo'l va usullarni tushunamiz.

Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishda umumnazariy metodlar: analiz, sintez, taqqoslash, induksiya, deduksiya, mavhumlashtirish, umumlashtirish, konkretlashtirish, modellashtirish; sotsiologik metodlar: anketa, intervyu, reyting; ijtimoiy psixologik metodlar: sotsiometriya, test, trening; matematik metodlar. Pedagogik tadqiqot metodlari nazariy va amaliy (empirik) kabi turlarga bo'linadi. Tadqiqotning nazariy metodlari ilmiy faktlarni tizimlashtirish, kengaytirish, aniqlashni taqozo qilib, hodisalarni tushuntiradi va oldindan izohlab, olingan natijalarni ishonchliligini oshirib, mavhumdan aniq bilimlarga o'tishni, turli tushuncha va farazlar orasidagi aloqadorliklarni o'rnatib, asosiy va ikkinchi darajalilarini ajratadi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, obyekt va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Hozirgi vaqtda pedagogika fanining ilmiy tadqiqot metodlari: pedagogik kuzatish, so'rash, o'quvchilar faoliyati natijalari va o'quv -tarbiya muassasalari hujjatlarini o'rganish, pedagogik eksperiment, modellashtirish, ilg'or tajribalarni o'rganish va yoyish, sotsiologik, matematika va statistika materiallarini ishlash kibernetika, anketa, intervyu olish va tasvirga olish singari metodlardan foydalaniladi.

Pedagogik kuzatish - murakkab va maxsus xususiyatga egadir. Bunda kuzatilayotgan pedagogik hodisaning mohiyatini ko'ra bilish, o'qituvchi va o'quvchi harakatlarining o'zaro aloqasi dialektikasini, ulardan har birining individualligini aniqlay olish lozim. Har pedagog kuzatuvchan bo'lishi ayrim hodisa va dalillarning tavsilotlarini payqay olish, ularni tahlil qila bilish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Kuzatishlar biror maqsadga qaratilgan holda amaliy va sistemali yo'lga qo'yilgan bo'lsa, eng kerakli dalillarni, mazkur kuzatishdan o'z vaqtida chiqarilgan pedagogik-psixologik xulosalarni hisobga olgan holda tashkil qilinsa, samarali bo'ladi. Kuzatish ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilash va takomillashtirish maqsadida olib borilishi mumkin. Masalan, o'qitish jarayonida bolalarning qanday o'sayotganligi, darslar jarayonlarida bilim berish va tarbiyalash vazifalari birligi qanday amalga oshirilayotganligi; fan asoslarini o'rganishda o'quvchilarnig tafakkuri qanday faollashayotganligini va boshqalar aniqlanadi.

Suhbat metodi. Ilmiy maqsadda olib boriladigan suhbatning aniq maqsadi, vazifasi, shakli va ularni o'tkazish metodikasi mavjud. Suhbatlar individual, guruhli va jamoa turlari bor. Tadqiqotchi suhbat olib borishni va uni kerakli maqsadli tomonga yo'naltira olishi g'oyat muhimdir. Suhbat olib boruvchi quyidagi pedagogik qoidalarga rioya qilishi shart:

- a) suhbat savollarini oldindan belgilash;
- b) vaqti va joyini belgilash;
- v) suhbat ishtirokchilarini belgilash (soni, miqdori);
- g) qulay sharoit yaratib ochiq suhbatlashish;
- d) suhbatdoshga o'z fikrini aytishga imkon berish;
- e) sergak va bachkana bo'lmalik;
- j) suhbatdosh haqida biografik ma'lumotga ega bo'lish;
- z) olingan materialni o'z vaqtida ishlab chiqish va qo'shimchalar qilish. Suhbatdan ilmiy xulosa chiqarish.

Maktab hujjatlarini tahlil qilish metodi. Maktab hujjatlarini tahlil qilish davlat qonunlarining amalda bajarilish darajasini, har bir xodimning faolligini aniqlash, ularning amaliy hayotdagi faoliyatidagi kamchilik va xatolarni aniqlashga va ularning topshirilgan ish uchun mas'uliyatini oshirishga imkon beradi. Maktab hujjatlarini; rejalashtirishning barcha turlari; umumiy ta'limga doir hisob va hisobot; dars jadvali; o'quvchilar tarkibi soni; sifati; ta'lim- tarbiya ishlarini taqsimlash; o'quvchilarning delolari; sinf jurnallari; o'quvchining kundalik daftarlari; buyruqlar daftarlari; pedagoglar kengashi qarorlari daftari; maktab smetasi; maktab pasporti; inventarlar daftari va hokazolar. Hujjatlarni tahlil qilishda o'quvchilar kontingentining o'sishi va kamayishi tavsifiga, bolalarning maktabga ketib qolishiga, ularning ayrimlari va sinf bo'yicha o'zlashtirish darajasiga, rag'batlantirish va jazolash choralarini to'g'ri tashkil qilinishiga, maktab pedagoglar tarkibiga va maktabning o'quv - moddiy bazasiga alohida e'tibor berilishi kerak.

Bolalar ijodini o'rganish metodi. O'quvchilar ijodini hamda ularning turli faoliyatini (xatlari, kundaliklari, insho, bayon solgan suratlari, bajargan amaliy ishlari, namunalari, rejalari va hisobotlarini) o'rganishi va tahlil qilish pedagogik tadqiqotning samarali metodlaridan biridir. Bolalar ijodining ahamiyati shundaki, unda yosh avlodning tipik layoqati va xususiyatlari aniq ochib beriladi. Bu metodni qo'llashdan asosiy maqsad hozirgi yosh avlod ijodining manbalari va faktorlarini chuqur bo'lishiga hamda rivojlantirish va takomillashtirishning to'g'ri yo'llarini ko'rsatib berishga qaratilgandir. Bizda bolalar ijodi shakllari turlichadir: olimpiadalar, tematik konkurslar, maktab ko'rgazmalari, turli xil musobaqalar, poxodlar, quvnoq startlar, ziyraklar va topqirlar, iste'dodlar va hokazolar.

Eksperiment metod. Bu so'z lotincha sinab tekshirib ko'rish, ilmiy maqsadga qaratilgan tajriba ma'nosini anglatadi. Ta'lim-tarbiya ishlarida qo'llaniladigan biror shakl, metod va vositaning foydaliligini aniqlash va tekshirish uchun o'quv yurtlarida o'tkaziladi. Eksperiment metodlari sharoitiga qarab turli xil qo'llaniladi: Tabiiy eksperiment (yaratuvchi, ixtiro qiluvchi eksperimentlar), O'quvchilarning ongliligini yaratuvchi eksperiment.

Anketa metodi. Anketa - fransuzcha soʻz boʻlib, “tekshirish” degan maʼnoni anglatadi. Bu metod oʻquvchilardan soʻrash metodi boʻlib, u oʻquvchilar tarkibining sifati toʻgʻrisida kerakli maʼlumotlarni olish uchun, ularning fikrlari va qarashlarini aniqlash uchun, shuningdek kasbga yoʻllashni belgilash uchun maʼlum bir shaklda oʻtkaziladi. Metodni qoʻllashda quyidagi talablarga amal qilish kerak:

1. Anketalar oʻquvchilarning pedagogik va ruhiy tavsifini tuzishning manbai va universal vositasiga aylantirmasligi kerak;
2. Anketalar juda katta va noaniq boʻlmasligi kerak;
3. Anketani oʻtkazishda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish va vaqt normada berilishi kerak va hokazo.

Xulosa qilib aytganda, pedagogika fani oʻz mazmun mohiyatini boyitishda, yangilashda mavjud pedagogik hodisa va nazariyalarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan usullari bilan oʻrganadi. Ushbu ilmning ilmiy tadqiqot usullari deganda yosh avlodni tarbiyalash, bilimli qilish va oʻqitishning real jarayonlariga xos boʻlgan ichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish yoʻllari, uslublari va vositalari majmui tushuniladi. Pedagogikaning ilmiy tadqiqot usullari qanchalik toʻgʻri tanlansa taʼlim-tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi. Shuni ham aytishim joizki, pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yoʻnalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir. Shaxsni umumiy maqsadli rivojlantirish, shaxsni har tomonlama rivojlantirish bilan oʻzaro aloqadorlikda amalga oshadi. Albatta, pedagogikada ilmiy tadqiqot metodlarini samarali qoʻllash pedagogning pedagogic mahoratiga bogʻliq. Harbir tadqiqot metodlarini uzviylikda qoʻllay olish zarur. Shu oʻrinda, A.S.Makarenko taʼkidlaganidek, odam organizmi alohida-alohida holda rivojlanmaydi, balki barchalari oʻzaro uzviy bogʻliqlikda bir vaqtda rivojlanadi degan xulosasini aytishni joiz koʻrdim. Chunki, tarbiya jarayoni shaxsni har tomonlama rivojlantirishini taʼminlamogʻi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻ. Oʻtanov. “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti”. Samarqand. 2016, 15-bet.
2. Oʻ. J. Yoʻldashev tahriri ostida. Umumiy pedagogika. – T.: “Fan va texnologiya”, 2017, 27- bet.
3. Oʻ. M. Asqarova, M. Xayitboyev, M. S. Nishonov. OʻzR Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligi. – T: “Talqin”, 2008, 15-bet.
4. J. Hasanboyev, X.A.Toʻraqulov, I.Sh.Alqarov, N.Oʻ.Usmanov. Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi). Oliy oʻquv yurtiari uchun darslik. OʻzR Oliy va oʻrta-maxsus taʼlim vazirligi. - Toshkent: «Noshir», 2016.